

Vesnický román

Karolina Světlá

Česká knižnice

HOST

Karolina Světlá

**Karolina
Světla**

Vesnický román

PRAHA — BRNO 2019

ČESKÁ KNIŽNICE

Vydávají Nadační fond Česká knižnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
a vydavatelství Host

www.kniznice.cz

Ústav pro českou literaturu AV ČR
Institute of Czech Literature of the CAS

Akademie věd
České republiky

Strategie AV21

Špičkový výzkum ve veřejném zájmu

Ediční přípravu svazku zajistil Nadační fond Česká knižnice za finanční podpory
Ministerstva kultury ČR.

Vychází za finanční podpory Ministerstva kultury ČR.

Publikace vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné
instituce 68378068 (ÚČL AV ČR, v. v. i.).

Ediční příprava Petra Hesová

Komentář Ivo Říha

Vědecká redakce Věra Menclová

Editor © Petra Hesová, 2019

Commentary © Ivo Říha, 2019

Cover art reprography © Národní galerie v Praze, 2019

© Nadační fond Česká knižnice, 2019

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2019

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2019 (elektronické vydání)

ISBN 978-80-7577-842-0 (PDF)

ISBN 978-80-7577-843-7 (ePUB)

ISBN 978-80-7577-845-1 (MobiPocket)

Úvod

Je mi tě věru líto, ty starý Ještěde!* Opěvají-li naši básníci hory české, nikdy nezazní jméno tvoje v písních jejich; líčí-li nám krásy naší otčiny, nikdy se přitom nezmiňují o zelených tvých stráních, ni o tvých lesích, kde se prohání „štvani“** za bouřlivých nocí, ni o stříbrookých tvých studánkách, kde tančívají podvečer malí vodníčkové vedle bledých lesních panen, česajících si tam svoje dlouhé zlacené vlasy při svitu vycházejícího měsíce. Připomínají-li nám mezníky chranlivě vztyčené mezi námi a živly cizími, vždy zapomenou na tebe; a přec se statečně držíš, Ještěde! Od věků bráníš cizinci cestu přes lesnatý hřbet k srdci svému, kde chováš láskyplně rodné děti svoje. Vztýčily si tam maják, spanilou ves Světlou. Zdaleka vítá bílý kostelíček její poutníka a zvěstuje mu, ještě tu že se modlí a zpívá Čech, za horami že je již proň cizina. Nedej se mýlit nevděčností tou, Ještěde, a zůstaň nám navždy hradbou! Kéž by i v tobě, kostelíčku světelský, nikdy nedozněl ni český zpěv, ni modlitba česká, aby oko věrné, hledající tě na obzoru co posledního na severu strážce národnosti naší, nikdy od tebe žalostně odvrátit se nemusilo. Kéž by se, ó Světlá, světlo tvoje, povždy pečlivě střežené kněžstvem i učitelstvem nad

* Vrch v severním Boleslavsku.

** Duchovitá smyčka psů.

jiné vlasteneckým a občany pokrokumilovnými, nikdy nezatemnilo, nýbrž každým rokem jasněji a mocněji vzplanulo, ozařujíc i nadál celé okolí!

Lid ještědský je ještě méně znám než jeho malé pohoří. „V Ještědě“ říká se ve všech vesnicích k světelské faře náležejících. Tam panuje mluva i způsoby od okolních valně se lišící. V povaze lidu ještědského je cosi jižního, pohyblivého; honosí se velkým důvtipem a schopností i humorem nevyčerpateľným. Ženštiny jsou skoro vesměs tak silny a pevný jako muži; to tím, že je musejí ve všech pracích zastupovati. Muži jsou obyčejně domova vzdáleni, chodí do světa za výdělkem, neb Ještěd bohužel neužívá svých přecetných dětí. Ženě tudy připadne celá starost o hospodářství, i pečuje o ně vzorně. Z největší části zavede si občan ještědský jakýsi obchod, nerad se učí řemeslu, nerad se dá do služby, nechť si je sebevýnosnější. Miluje volnost nadevše; hornatý jeho domov je v očích jeho pravým rájem. Všude jinde se mu zasteskne a život znechutí.

Obecným pokrokem a vzrůstajícím se osvětou pozbyl však i Ještěd, jako mnohá jiná krajina, mnoho co do původnosti. Zapuzeny jsou pověry škodlivé i předsudky neapné, ale zároveň tím setřena nejjemnější barvitost a nejzajímavější rysy z fyziognomie lidu. Lidumil plesá, ale básník tesklivě pohlíží, jak zapadá slunce dávné poezie na obzoru národa našeho, i spěchá, by pérem svým zachytil aspoň ještě několik zlatých nití starobylé řízy, z níž se svléká duše lidu českého, by se přioděla nachovým pláštěm nových, volných myšlének.

Následující obrazy z pohoří nadzmněného opírají se o skutečnou událost, jest v nich kus dějin jeho. Není v nich změněno než jméno muže v popředí stojícího. Již mnohá léta spočívá v zemi, ale dosud neuhasla upomínka naň. Ještě si o něm zhusta vypravují občané, opakují si jeho výroky a nazývají ho příkladem a vzorem. Zdali je hoden vzpomínky tak vřelé a láskyplné, pozná se z těchto archů, v nichž žití jeho vnitřního odlesk.

Kdožkoli Antoše Jirovce jednou spatřil, pamatoval si ho zajisté navždy. Všude, kam zavítal, měl přátel dost. Bohatý, chudý, pán nepán, každý si ho stejně oblíbil. Všickni muži si ho přáli za bratra a všechny ženštiny za manžela. Jak se člověk ponejprv naň podíval, hned viděl, že je nad jiné vtipný, poctivý, upřímný, hledělo mu to z očí. Vedle toho byl podoby tak pěkné, že mu nebylo v celém Boleslavsku rovného. Měl hladkou tvář jako dívka, vlasy jeden prsten, držel se rovně jako svíčka a vyšlapoval si jako kníže. Dával na sobě také záležet, jako by skutečně pocházel z krve knížecí. To měl po matce. Jirovcová vždy na sebe hleděla jako některá vznešená panička. Nikdy nebylo na ni nejmenšího slyšet. Na syna také ne. Nikdy nezůstal v hospodě do noci, nikdy tam nehrál v karty, opilý nebyl jakživ. Čeládka nezaslechla od něho nikdy slova hrubého neb surového; káral-li, tož káral vždy jen v dobrotě.

Antoš Jirovec byl téhož času, to jest asi před šedesáti lety, nejbohatším v Ještědě sedlákem. Když se postavil na svoje „zahumení“ a podíval-li se k západu, tu bylo vše jeho, co obsáhl pohledem: lesy na horách, luka na stráních, pole a sady v dolinách. Páni s ním zacházeli, jako by patřil mezi ně. Choval se k nim jako k sousedům svým. Nezakládal si na tom, že se s ním zastavoval i hrabě, potkal-li ho náhodou, že mu podával správce již zdaleka ruku i že si musil

s písaři tykat jako s bratry. Kdo by si to byl o něm pomyslel, když ho matka jeho chovala!

Antoš nepocházel ze statku, kde byl teď pánem; dostal se tam podivným způsobem. Byl se z prachudých rodičů narodil v malíčkém na horách baráčku. Otec jeho byl lamačem, neměl, než co si rukama vydělal. K baráčku nebylo jiného než kousek sadu, žádných polí, mohl mít jen jedinou na to kozu. Myslíval si, že si přece snad k něčemu pomůže, byl příčinlivý a žena jeho také. Zajisté by si byli za nějaký rok něco pořídili, kdyby nebyl přišel v lomu k úrazu. Zemřel, než ho syn poznal. Vdova chodila po smrti jeho podělkovat mezi sedláky. V letě přinášela si z práce vždy ještě vařiva a chleba domů, neměla s dítětem hladu. V zimě bylo hůř. Předávala pro selky a z přádlá šel již tenkrát mizerný jen výdělek. Najedla se s dítětem jen jednou za den dosyta.

Jirovcová si však nikdy nestěžovala na těžké živobytí. Neměla stýskání a bédování ve zvyku, nenadělala vůbec mnoho řečí. Tím pilněji hleděla si práce své. Takové dělnice neunavné a spolehlivé nebylo široko daleko. Ale i kdyby byla přišla Jirovcové chuť zaplakat si někdy před sousedkami nad osudem svým — nebyla by směla. Byly by jí zajisté odpověděly, že by v tom mohla být zcela jinak, kdyby neměla svou hlavu. A to byla pravda.

Antoš měl i krásu po matce. Jirovcová byla svého času nejkrásnější na celém panství děvče; bílá jako sníh, přitom černých očí a vlasů. Rodiče její byli chudí podruzi, ale proto měla dcera jejich přece dost nápadníků zámožných s chalupami a pozemky. Ona však nechtěla s majetnými záletníky svými ani mluvit. Zvolila si za manžela nejchudšího ze ženichů svých, aby jí prý neměl co vyčítat. „Stejně vždy k stejnému,“ odpovídala na všechny domluvy a výtky. Ovdověla s dvacátým rokem, nápadníci hlásili se znovu, byla dosud sličná jako z jahody květ. Ba měla jich teď ještě více, ač měla již děcko. Dokázalať ve svém krátkém manželství, že je při své kráse i nad jiné hodna a pilna. Ale Jirovcová nechtěla o vdávání ani slyšet, zapýřila se do krve, když lidé o tom začali. „Nechť si každý smýšlí, jak chce,“ říkala, „ale u mne jest hanbou, pozná-li žena za živobytí svého dva

manžele po sobě. Nevím věru, jak bych předstoupila jednou před boha, kdybych se každou rukou držela muže jiného!“

Lidé se jí vysmívali za takové neslýchané „mudrování“. Mnozí si i myslili, že snad proto nechce se vázat, aby mohla vést co vdova život volnější. Ale ona jim brzo dokázala, jak velice jí křivdí.

Pan vrchní viděl Jirovcovou o posvícení v kostele, nepustil z ní po celou hrubou mši oči. Slyše, že je vdovou a v poměrech nuzných, vzkázal jí za málo dní, že potřebuje do dvora šafářky i že si vyhlédl ji. Jirovcová popadla však místo odpovědi a díkuvzdání váleček a vyhnala posla nejen ze dveří, nýbrž hnala se za ním z hor dolů až do vesnice. Tam teprv ji lidé zastavili i zabránili, aby ho dále nepronásledovala.

Někteří však tomu chtěli, že nebylo Jirovcové při každém zamítnutém návrhu tak volno, jak se tvářila. Frantík Šímův, nejmilejší její soudruh, dokud chodila do školy, který ji vždy věrně chránil před útoky svévolných dětí, vrátil se z vojny domů. Když ho kdys odváděli, neloučil se s nikým tak těžce jako s ní. Také ona plakala mnoho neděl po odchodu jeho. Frantík se dostal spíše domů, než se nadál, zlámal si náhodou ruku, nemohl v ní již udržeti zbraň, a byl tedy propuštěn. Držel se však těch několik let, co byl ve světě, přinesl si hezkých pár grošů s sebou domů. Měl po rodičích pěkný kus pozemku, chtěl si tam postavit řádný barák a začít řemeslo. Byl totiž vyučeným truhlářem. Vypravoval Jirovcové dopodrobna, jak to s ním stojí a co zamýšlí, i svěřil jí, že na ni stále myslel po ten celý čas, co byl na vojně. Plakal prý několik nocí po sobě, uslyšev, že je vdána. Když řekl vdově ale o slovo, tu ho odbyla jako každého jiného. Tenkrát sice již neřekla, jak může žena poznat dva muže po sobě, ale co mu odpověděla, nebylo mnohem uspokojivější. „Nebožtík si toho ode mne nezasloužil, aby říkalo dítě jeho cizímu člověku, otče, pro mne nepronevěří se hoch můj vlastnímu tatíkovi v hrobě. Užívím a vychovám si ho bohda bez pomoci jiných.“

To bylo každému přec jen trochu mnoho. Frantík odstěhoval se nato nadobro z vesnice, nemohl žít Jirovcové lhostejně nablízku. Lidé se na ni velmi horšili, že ublížila člověku tak spořádanému

z pouhé přemrštěnosti. A co byl odpor její také jiného?! Jirovcová nevšímala si ni hany, ni pošklebků, žila klidně dále. Každý však pozoroval, že bledla po Frantíkově odchodu více ještě než po pohřbu mužově. Frantík ale nepovolala proto přec nazpět.

Ač milovala Jirovcová hocha svého velice, nevodila ho přec dlouho holdem. Za jinými dělnicemi běhávají hoši desíti- i dvanáctiletí do práce, Antoše dala však matka do služby, jakmile si uměl kudlou sám uříznout bičistě. Sám rychtář přijal hošíka za pasáka, aby dokázal, že si váží rozšafnosti chudé vdovy. Vzhledem k Antošově mladosti dovolil však matce jeho, aby si ho na neděli vždy vzala domů.

Rychtář nikdy toho nelitoval, že se hocha ujal. Nedal se k žádné práci pobízet, vše, co se mu nařídilo, vykonal navlas, nevěděl, co to lež, nikdy nevypustil z úst slova ošklivého a za každou maličkost děkoval vřele a uctivě. Nebylo věru divu, že padl čiperný klučina rychtárovi i rychtárce do srdce. Manželé mu přáli zakrátko jako synovi. Sami byli jen o jedné holčičce, narodila se jim právě, když přišel Antoš na statek. Tenkrátě měli asi dva roky od svatby, nedělali si tedy z toho nic, že jim přišlo děvče místo hocha, mysli, že budou mít hochů ještě několik. Ale když zůstala v světnici kolébka vedle lože s modrými nebesy rok co rok prázdná, počali na Antoše velmi bolestně pohlížeti. Přáli si potajmu, aby byl jejich. Více ještě než rychtář přála si toho rychtářka. Nemohla se naň téměř ani bez slzí podívat, když vůčihledě rostl a v krásného dospíval mladíka.

Rychtářka toužila po synovi ještě více než manžel její, statek pocházel totiž od ní, rychtář se byl do něho jen s přínosem přiznal. Bylť však rychtářčiným vlastním bratrancem, stejného s ní jmena, živnost nevyšla tedy sňatkem jejím z držečnosti rodiny. V celém příbuzenstvu nebylo ale teď nikoho, na něhož by si byla mohla s dcerou myslet. Synovci její byli buď již ženati, neb dosud v plenkách. Rychtářka bývala tedy zhusta velmi truchlivá, že bude muset starý vážený její rod na statku zakrátko snad již ustoupit rodu jinému. Netajila se se zármutkem svým a lidé jí ho velmi zazlívali. Slyšíce ji takto bédovati, pravili nejednou mezi sebou, že si zrovna počíná, jako by patřilo rodu jejímu věčné na tomto světě panování. Šeptali

si, že beztoho dělá, co by dělat neměla, aby se dostal statku dědic. Krosnáci jdouce pozdě v noci domů, potkávali ji často asi hodinu cesty za vesnicí na křižovatce. Zašla arci hned do křoví, jak je zdaleka slyšela, ale oni ji poznali přec. Několik sousedek zas, ježto si vyšly o půlnoci na pouť do Turnova, aby tam byly na ranní, viděly ji v lese, jak kráčí pozpátku, majíc přitom palce u obou rukou zaťaté. Dřevaři a travačky spatřovali ji podvečer i před svítáním pod samým Ještědem, jak vchází do hajnovny k starému Mikusovi. Co ten byl zač, vědělo každé dítě. Nikdo ho nikdy neviděl v kostele, říkalo se, že tam ani nesmí a k přijímání již teprv ne.

Rychtářka byla mnohem méně oblíbena než její muž. Byla hrda a pánovita, vedle toho prudka a svéhlava. Na koho se rozhněvala, toho pronásledovala věčnou nenávistí, koho si oblíbila, toho zahrnovala dary. Málokdo však věděl, jak přišel u ní do lásky, ni čím si zasloužil její zášť. Dávala sice hojně chudým, čeládka se měla u ní dobře, i sousedům pomáhala ochotně, ale tvrdilo se vesměs, že to činívá spíše, aby byla chválena a vynášena, než ze srdce dobrého.

Rychtářka byla jako dcera její jedináčkem rodičů bohatých, tím asi vzala na sebe tu svou rozmarnou povahu, při níž zůstala, i když se vdala. Muž její o tom nepřemýšlel, jak by ji zjinačil, byltě takovým dobrákem, jakých je málo mezi námi. Nechával ženě vše platit, neuměl se jí postavit a ještě méně na ni se rozhněvat. U rychtářů svítalo tedy pořád slunce ku podivu všem, kdož rychtářku blíže znali. Zatáhlo-li se nebe někdy nějakou chmurou, přišlo jen k dešti (rychtářka ulevovala si totiž ráda pláčem, nešlo-li hned v tu chvíli podle hlavy její), k bouřce a hromobití jako v domech jiných, kde vládne žena neustupná a tvrdošíjná, nikdy však nepřišlo.

Antoš přicházel tedy každou sobotu večer k matce na hory a v neděli večer vracel se zas k hospodářům svým. I když dorůstal, zůstalo při tomto pořádku. Rychtář si totiž povšiml, že bývá hoch po návštěvě u matky ještě hodnější než obyčejně.

Jirovcová si hocha vždy pořádně umyla, učesala, převlékla, ještě přísněji však než k jeho zevnějšku přihlížela k nitru jeho. Podrobila ho pokaždé přísnému výslechu. Hoch se jí musel dopodrobna zpovídat, co po celý týden robil, kde pásł, s kým mluvil, ba i co se mu zdálo. Vyslechla ho vždy klidně, nikdy se s ním nevadila, slyšela-li od něho něco, co se jí nelíbilo, nikdy naň nevložíla ruky, ale vyčtla mu vždy chyby jeho tak dojemně a důrazně, že se hoch při kázání jejím až do hlubin duše zachvěl. Rány její by byl snad strásl, slova její šly však hloub, těch strásti nemohl.

Jednou se matce vyznal, že ho skotáci, s nimiž pase, přemlouvají, aby s nimi přešel večer zeď u farské zahrady a tam na vzácném ovoci si pochutnal. Panu faráři to prý neuškodí, má toho prý v zahradě dost a nikoho k podělení. Bylo na hochovi vidět, že tomuto vyzvání jen stíží odolává. Matka zbledla, neřekla však ničehož, počala s ním o jiných věcech rozmlouvati. Jak večer odcházel, doprovázela ho proti obyčejí svému dolů do vesnice, kde byl statek rychtářův. Cesta jejich je vedla okolo rybníka.

Jirovcová se zastavila, pojala hocha za ruku a ukázala mu na tu temnou mlčelivou hladinu vodní řkouc: „Pamatuj si dobře tuto vodu, abys přec věděl, kde mne máš hledat, až se dovím, že přezdívalí lidé synu mému zlodějů.“

Hoch zůstal slovy jejími, jako když ho omráčí, ona však pokračovala neuprositelně:

„A zlodějem budeš, utrhneš-li potajmu z cizího stromu jediného jablka, z cizího záhonu jediného kvítí. Ba trojnásobným budeš zlodějem, jednou na cizím statku, podruhé na matčině životě a potřetí na jejím podílu na království nebeském...“

Jirovcová se náhle zamlčela, hoch klesl bez smyslu na prsa její.

Od tohoto večera vzal si Antoš ovoce v takovou ošklivost, že nemohl žádného požívat. Když mu vysypala rychtářka do čepice třešní neb švestek, vždy je rozdal mezi děti. Šel-li náhodou okolo jabloně, zbledl jako křída a odvrátil hlavu.

Antoš, jsa matkou k vděčnosti veden, přilnul k hospodářům svým téměř každým rokem s větší vřelostí. Byl by bez rozmyšlení život za ně položil. V jeho přítomnosti netroufal si nikdo z čeládky pronésti o nich hanlivého slova, dalť se hned do hořkého pláče, i nebyl ani k upokojení. V jeho náklonnosti k nim nebylo ale nic podlízavého a vyčítavého. Přesvědčil je nejednou, že mu nejde o jiné, než aby pánům svým dobře sloužil a jejich spokojenost si získal. S domácí dceruškou se málo stýkal, bylo to dítě choré, nepohledné i nevtipné. Držela se ustavičně sukně staré chůvy, bylať jí tato milejší nad vlastní matku.

Rychtářka nevšímalá si mnoho dítěte svého, kupovala mu sice pilně drahé hračky, pamlsky i pěkné šaty, ale po celý rok nevidělo u ní jasného oka. Hnětlo ji, že je tak málo hezké, tak málo čiperné, jí ve všem tak nepodobné, a mrzelo ji, že není chlapcem. Na Antoše pohlížela mnohem vlídněji než na svoje děvče, byl vůbec jejím miláčkem mezi domácími. Pochlebovalo jí, že běhal za ní jako psiček od první hodiny, co přišel na statek. Ctěl a poslouchal ji jako druhou matku.

Rychtář přál Antošovi sice velmi, ale do školy ho přec neposílal. Nebylo tehdáž ještě v obyčeji, aby se staral hospodář, by se skotáci

jeho něčemu přiučili. Sedláci posílali vlastní dítě neradi do školy, nadto pasáky svoje! Antoš naučil se ale přec číst, psát a počítat, aniž do školy páchl. Nevěděl hrubě ani sám, jak k těmto vědomostem přišel. Měl však zvláštní nadání prisvojit si rukou obrácením, čemu se učí jiné děti celé dny. Jeho malí soudruzi přinášivali někdy na pastvu svoje slabikáře, tabulky a kamínky, aby si s nimi mezi pasením pohráli. Antoš se těchto věcí vždy ihned chopil a již je nedal z ruky. Vyptával se jich pilně, jak se jmenují písmenka v slabikáři tučně vytištěná a jak se vyslovují, jsouce spojena. Museli mu ukázat, jak se píše kamínkem na tabulce, jak se počítá atd., nemohl se nasytit posloucháním. Hochům lahodilo, že ho mohou také jednou v něčem poučit, beztoho je Antoš v každém jiném ohledu překonával; pověděli mu tedy ochotně, co věděli, a ukázali mu, co uměli. Antoš si vše dobře v hlavě zaznamenával; když byl sám, opakoval si, co od nich byl slyšel, psal proutkem do písku a vydlabal si abecedu do pně starého smrku, aby ji měl stále na očích. Brzo věděl, co věděli školáci vesničtí, s tím však rozdílem, že oni znenáhla zapomínali, čemu se přiučili od kantora, on však si pamatoval navždy, čemu se přiučil od nich.

Antoš nevypptával se ale jen svých kamarádů; každý, koho si chytil, musel mu o něčem vypravovati, pacholci o polním hospodářství, děvčky o svých kravičkách, jaké má každá z nich zvláštnosti, přednosti a vrtochy. O takových věcech slýchal tak rád, jako jiní hoši jeho stáří o loupežnících a o strašidlech. Poslouchal ani nemrkaje a věděl ještě za rok každé slovo.

Šťastný to býval pro Antoše den, směl-li hospodárovi v sadě pomáhat, když tam štěpoval stromky, neb rychtářce v zahradě, když tam sázela zeleninu neb květiny. Chválili si vždy velice obratného pomocníka, jevil při všech pracích zvláštní důmysl. Nepohodlné však byly jeho neustálé při tom otázky. Ustavičně bylo slyšet: „Proč se to dělá tak, a ne jinak?“ „Jaký z toho jde užitek?“ „Mně se zdá, že by to bylo takhle mnohem lépe!“

Někdy si i dovolil při práci o vlastní újmě nějakou změnu; podařila se mu zhusta. Práce šla skutečně tak, jak on si k ní stoupl a k ní ruku přiložil, rychleji a lépe kupředu než dle starého zavedeného způsobu.

Míval vždy nesmírnou radost z takového vynálezu, mnohem větší než z nových šatů. Hospodář mu nechával jeho výmysl vždy dobrotivě platit, i pochválil ho mnohdy za jeho snažnost, ale čeládce nepřicházel tím vhod, že chtěl ustavičně něco měnit a lepšovat.

„Nevymýšlej, mudrlante,“ slýchával pak mrzutě stranou, „nechtěj mít jako matka tvoje ve všem něco zvláštního. Dělej, jak dělávali lidé odjakživa. O tvoje novoty se tě nikdo neprosí.“

Antoš se nechal plísnit, ale neposlechl.

Když Antoš zesílil, postoupil na statku u rychtářů za pacholka. Tím se stal váženou osobností pro celou ves. Pacholci u rychtářů šli hned za selskými synky, měli po nich první právo a první místo. Rychtář daroval Antošovi při jeho nastoupení tvrdý tolar a rychtářka bič s bílou koštěnou násadkou, práce tak umělé, že se jí každý podivil, kdo bič u něho viděl. Antoš si vážil biče, jako kdyby byl ze zlata býval, bral jej jen tenkrát, když svoje pány někam vezl.

Antoš byl radostí téměř celý spleten, když ponejprv zapráhl a sám na pole si vyjel. Matka jeho přišla schválně z hor, aby se na syna podívala, jak mu jeho nová hodnost sluší i jak se do ní vpravuje.

Zvláštní uchvátila Antoše bujnost, když vyjel ze statku. Děvečky mu koně ověnčily, on sám měl velkou kytku za kloboukem i v kazajce. Podobal se skoro ženichovi, který si jede pro nevěstu. Ze všech stavení vybíhaly děti, aby se za ním podívaly, muži mu kynuli čepicemi, ženštiny bílými šátky. Byl dnes více než včera. I jemu se zdálo, že je dnes něco lepšího a vyššího, co se nemusí hnát za dobyt看, nýbrž co si může pěkně vykračovat veda švarného koně za uzdu. Dorazivšímu na pole nechtělo se mu tam ani do práce, krev v něm podivně vřela. Hladil koně po krku, opravoval mu věnce, sobě kytku, rozhlížel se po krajině, jako by si byl s ním vyjel jen pro kratochvíli. Bylo mu, jako by měli oba dnes svátek veliký, kde neslušno se namáhati.

Konečně vypřáhl koně z pluhu, vyšvihl se naň a proháněl se na něm tak dlouho po poli, až zůstali oba bez dechu.

Mezi jízdou rojily se hochovi podivné myšlenky v mladé hlavě. Co živ nemíval ještě takových. Myslil si najednou, že poslouchal dost dlouho jiných; když je teď pacholkem, že je tedy také sám pánem svým. Umínil si, že teď započne život veselý, že bude chodit s ostatními čeledíny k muzikám, tam že bude zpívat, pít, se prát, jak to dělávali oni. Chtěl si koupit také dýmku a celý den z ní kouřit, i na pušku dostal chuť, aby si mohl někdy potajmu vyjít v noci do lesa a tam něco si bouchnout. Svoboda vstoupila hochovi do hlavy jako mladé víno; neznal se již, byl jako opilý. Tenkrát nechtěl mít něco zvláštního, jak mu bývalo dosud vždy vyčítáno; jak to dělali jiní, tak, právě tak to chtěl dělat také.

Celý rozpálený a se zrakem planoucím skočil z koně a zastavil se u matky. Chtěl jí zhurta odpovědět, kdyby ho počala z toho kárat, že se veselí, co by měl pracovat.

Jirovcová ho však nekárala, plakala.

„Co by ti asi řekl nebožtík otec,“ pravila synovi, „kdyby tě viděl, jak se tak vesele pod širým nebem projíždíš. On chudák této radosti nikdy nepoznal; po celý život pachtil se za bídnou mzdu v dusném lomu, kde smrt pořád nad ním visela. Nebylo mu ani jedinou hodinu tak dobře jako tobě po všeka léta, která trávilš u svých hodných hospodářů...“

Antoše jako by byla matka náhle polila studenou vodou, zmínivši se o klopotném životě otcově.

„Byl to muž řádný a poctivý, ten nebohý otec tvůj,“ doložila Jirovcová, než se synem se rozloučila, „nikdy jsem ho neviděla zahálet, nikdy zabíjet čas daremnými věcmi. Přičiňoval se do krve, aby se ti jednou lépe vedlo než jemu. Nedočkal se toho. Měl smutný osud na tomto světě, těžké živobytí a těžkou smrt. Kéž by se byl aspoň dočkal, do jakého jsi se dostal onakého místa! Snad mu dopřeje bůh, aby tam nahoře zvěděl, jak se dobře držíš a jakou by mohl z tebe mít radost.“

Všeka bujnost spadla z Antoše při matčiných slovech. Zdali by byla asi tak mluvila, kdyby mu byla mohla nahlédnout v duši? Byl

by měl otec skutečně z něho radost zíraje naň z té jasné nebes báně? Co asi řekne matka, až úmysly svoje uskuteční?... Před Antošem se to náhle zakmitlo jako temná mlčelivá hladina vodní...

Antoš se neohlédl za odcházející matkou. Zapřáhl rychle koně do pluhu a dal se do orání. Nekrátil si čas a práci písni, nerozhlízel se, zdali nespátří někde nablízku některého známého, aby si naň zavolał a s ním si chvílenku zahovořil. Nedopřál si ani okamžiku pokoje, podobalo se, že chce desetkrát nahradit čas bujnou projížďkou zmeškaný. Pracoval touže horlivostí až pozdě do noci. Museli ze statku proň přijít, aby přec již šel k večeři. Unaven, zpocen, s krvavými na rukou mozoly vrhl sebou na seno. Chtěl palčivou upomínku zaspát a zapomenout. Zaspal ji, ale nezapomněl jí po celou mladost. Od té doby myslíval častěji ještě na otce a vždy ho polily slzy, když si zobrazil jeho namáhavý, poctivý a bezradostný život, ozářený jediné nadějí, že se mu vyvede syn. Památka otcova stala se mu tím denně světější a významnější, někdy ho tak rozechvěla, že by snad byl tomu dal půl duše, kdož by si ji byl od něho jmenem otcovým žádal.

V rozhodném okamžiku promluvila k němu matka jako strážný jeho duch. Nezvěděl nikdy, zdali náhodou, zdali puzena citem mateřským, tušíc, co se v něm asi děje v první hodinu svobody — ale pokušení nemělo k němu již přístupu. Soudruzi jeho se mu mohli smát a ho napalovat dle libosti, on zůstal ve své míře. Pokojně si dal přezdívat, že je ženskou podšívku, zkaženou holkou, babou atd. Neúčastnil se nikdy ni jejich pitek, ni jejich bitek.

Zakrátko zacházel Antoš s koňmi mu svěřenými jako nějaký kočí zkušený. Každý se mu divil, měl je, jako když je míšenskými jablky posází. Kdo ho potkal, zastavil se hledě dlouho za ním a jeho pěkným sprežením. Měl v sobě pro ně takovou lásku, že je nazýval nejlepšími svými kamarády. Mluvíval k nim tak laskavě jako k bratrům. Když jim dost málo scházelo, již byl pln starosti, vařil a pražil hned pro ně léky. Měl v tom šťastnou ruku, udělalo se jim po jeho koření obyčejně lépe. Rozneslo se brzo po okolí, že umí Antoš koňům pomáhat, a rychtář byl často požádán nejen od sousedů, ale i od statkářů vzdálenějších, aby dovolil, by se jim čeledín jeho podíval do maštale.

Ostatní pacholci mu toho nepřáli; pravili, že v tom musí něco být, co býti nemá, kdeže by se bylo v něm najednou vzalo takové umění? Čeládka na statku ho návodem cizích čeledínů pilně pozorovala, ale nemohla se ničehož dopátrat. Obzvláště o Velký pátek býval Antoš střežen ze všech stran, zdali nevstává se slunce východem a nejde do lesa, aby si tam střelil sovu. Kdo totiž si střelí o tento den sovu, z ní játra usuší a na prach je roztluče se zubem lidským, který však musí mít čtyři kořeny a od nebožtíka pocházet, vše koňům do obroku zamíchá, ten je má po celý rok jako jeleny.

Antoš vstal sice o Velký pátek před sluncem, vstával ale v tu dobu každý jiný den. Nevyšel ale z dvora dříve než odpůldne. Svezl obyčejně o Velký pátek rychtářku s dcerou do Dubu, aby se tam pomodlily u božího hrobu.

Nejvíce podivení však vzbuzovalo, že uměl Antoš koňům překousnout i průboj*. Vždyť nebyl narozen v noci filipojakubské! Také to dělal zcela veřejně, každý se mohl naň koukat, a nikoli tři noci po sobě zcela potajmu, aby ani domácí o tom nevěděli. Tak aspoň to dělávali posud všichni, kteří měli k tomu v sobě moc. Smál se, když býval tázán, jaké on asi při tom provozuje čáry. Tvrdil, že k tomu nenáleží než dobré zuby a obratnost, a pravil, že ani v žádné čáry nevěří. To se mu z mnohých stran velmi zle vykládalo, obzvláště rychtářka nemohla prý takových všetečných řečí ani vystát. Pokárala ho vždy velmi přísně, když se přiznával, že nevěří v nic neviditelného a nevyzpytatelného než v boha, pod nímž všichni chodíme. I to měl od matky. Dokud ho měla ještě doma, chodila s ním z práce pozdě v noci neohroženě okolo hřbitova, po křižovatkách, okolo močálů a studnic, kde prý strašilo. Nikdy nic neviděli a nepotkali. „Nemusíš se báti než toho neviditelného Pána nad sebou,“ pravívala mu pak matka a hoch se skutečně jiného nebál, což se zdálo rychtářce skoro rouháním. Ona zas věřila v čáry více, než se na křesťanku slušelo, nemohla se bez nich ani obejít, každá práce měla u ní svoje slovo. To bylo vždy okolků, než něco podnikla! Čekala, až bude měsíce buď

* Malou to kůstku nad kopytem vyrůstající, která velmi překáží a prý řezat se nesmí.

ubývat, neb přibývat, zpytovala dříve let ptáků, poslouchala kdákání slepic atd., a teprv když se všecka příznivá znamení shodovala, vykonala, čeho zamýšlela.

Rychtář tvrdil však někdy v žertu, že čaruje Antoš přec, ač toho zapírá. Dobrý muž tím mínil, že čaruje pilností, příčinlivostí a dobrou vůlí. Jemu se aspoň tak zdálo, hoch byl teď jeho pravou rukou. Bez Antoše znenáhla již skoro ničehož nepodnikal. Obzvláště co ho sklíčovala občas podivná slabost, spojená s kašlem bolestným, zacházel s Antošem více jako se šafářem než jako s čeledínem. Antoš radil při setí i při sklizení, při koupi i prodeji dobytka atd. Jak velice mu byl Antoš milým a potřebným, vysvítá jistě z toho, že zaň položil značnou částku peněz na úřadě, když přišla hochovi vojenská léta, aby mu nebyl odveden. To nadělalo velkého hluku v celém okolí, byl to řídký případ, že si pán čeledína svého tak velice oblíbil. Jirovcová byla rychtářovi tak vděčna, že jejího syna vojny zprostil, že chtěla, aby mu Antoš sloužil beze mzdy. Nebyla by toho snad přečkala, kdyby jí ho byli odvedli mezi tu cizou čeládku, kde mu hrozila pohroma tělesná i duševní při každém téměř kroku. Ale rychtář toho nepřijal.

Každý si chválil Antoše, jen mladé dívky si ho chválit nechtěly. Líbil se všem, nebylo, jak pravily, hezčího hocha na celém panství. Usmívaly se na něho zdaleka, nadcházely si ho všemožně, o muzikách braly ho samy k tanci, a on si jich ani nevšímal! Aspoň ne tak, jak by si toho byly přály. Zatančil si, zadováděl i zažertoval si s nimi, naskytla-li se k tomu právě příležitost, ale nikdy této příležitosti nehledal. Dále než k žertu nepřivedla to s ním žádná. Nebylo dívky, ježto by se byla mohla chlubit, že jí Antoš do ucha pošeptal zamilované slovíčko, neb dokonce že si na ní žádal políbení. Dívky si u rychtářky často naň stěžovaly.

„Proč jsi tak hrdý?“ tázala se ho jeho hospodyně. Byla by sama ráda věděla, co to asi vězí za hochovou netečností, věru neslýchanou v jeho letech. „Všecka děvčata stojí o tebe, a ty nestojíš o žádnou.“

„Opravdu nestojím,“ lhostejně svědčil Antoš a chodil nadál sám z muzik domů. Nevydobyta na něm nikdy jiné odpovědi, ač dobývala zle.

Marjánka rychtářovic nenabyla dorůstajíc ni lepšího zdraví, ni přímějších způsobů, ni větší krásy. Zůstala stále krňavou i nepohlednou. Všecky kmotry tvrdily, že je to jen proto, poněvadž chtěl bůh rodiče její za to potrestati, že se vzali jsouce tak blízcí pokrevní příbuzní. Rychtáře bylo již nějaký rok přes třicet, když počala dceru do světa vodit, aby si s ní prohlídla ženichy a ženichové aby si zas prohlídli je — vypadala však vedle ní jako sestra o málo jen let starší. Arci rychtářka bývala za mládí pěkná jako obraz, dosud měla tváře jako pivoňky, oči jako jed, zuby jako mléko, kdo jí neznal, měl ji za mladou žinku, neb dokonce za svobodnici.

Rychtářku to počalo nemálo mrzet, že přijíždí s dcerou ze všech jarmarků a poutí vždy bez ženicha domů. Myslela, že se jich bude hlásit na kopy, třeba nebyla dcera její hezka. Vždyť to byla přec dcera její, rychtářovic Marjánka, domnívala se, že to dostačí přilákat jí hojnost nápadníků, i kdyby nebylo jmění jejího. Považovala postrčení dceřino za osobní urážku. Po takových vyjížďkách nebývalo s ní hrubě ani řeči. Marjánka jí nesměla nadobro na oči, hněvala se na ni, jako by bylo děvče svou nepatrnost samo zavinilo. I rychtář musel kvůli dceři leccos nemilého poslouchat. Jen dívka, již se tato záležitost nejvíce týkala, zůstala při matčinu hněvu i pohrdání ženichů zcela lhostejna. Když měla plnou kapsu pocukrovaných mandlí, byla úplně

spokojena, to se mohlo dít, co chtělo. Chroustala je po celý den jako veverka, nemajíc pro jiného téměř smyslu.

Rychtářka si konečně umínila, že udělá neutěšené této věci brzo konec. Nabyvši přesvědčení, že neuloví dcera osobností svou žádného ženicha jí rovného co do jmění i do rodu, musela jí ho tedy opatřit jiným způsobem. Počala potajmo vyjednávat s dohazovači, jichž byla dosud vždy velmi urážlivě odbývala. Chtěla mít aspoň jednou přednost, že totiž dceru svou přec dříve vdá než sousedky hezčí svoje děvčata. Přemlouvala rychtáře, až svolil k tomu, čeho si přála. Nemusela však dlouho přemlouvat, nemíval nikdy jiné vůle než její. Neměl jí tenkrát také, ač jaksí smutně se díval, připouštěje ženě, aby si dělala, jak tomu nejlépe rozumí, že je matkou.

Marjance scházelo ještě několik měsíců do šestnácti roků a již slavila veselku s nějakým mlynářem z kraje. Měl prý mlýn jako hrad, na němž nebylo ani krejcaru dluhu. Bohatství jeho bylo sice nepopíratelné, ale tím více věděli lidé proti němu samému. Proslýchalo se ze všech stran, že je lakotný, zištný, srdce nadmíru tvrdého. Nedal prý ani otci vlastnímu, jenž žil u něho na výměnku, pořádně najíst. Stařec zemřel prý hořem nad nevděčným synem.

Rychtářka zamítala však podobné zprávy způsobem velmi urputným. Nechtěla, aby se potvrzovaly a snad dceřiným oddavkám byly na újmu, pročež každému odpověděla, kdo jí s takovou přišel, že to jen závist po lidech jezdí, jelikož se má Marjánka dostat za manžela, jemuž se nemůže nikdo v celých horách vyrovnat. Vedle toho není prý žádným mrhačem, žádným zhejřilcem jako ostatní synkové na panství, kteří nejenže v hospodách utrácejí, nýbrž ještě za jiné platí, aby je všude roztrubovali. Mluvila zrovna, jako by si byla mohla mezi nimi vybrat, jenže žádného neuznala za hodného vstoupit s ní ve svazek přátelský. Varovatelé tedy umlkli vidouce, že přicházejí naprosto nevhod, a svatba se slavila s hlučnou okázalostí. Trvala celý týden, načež odjeli novomanželé do rodiště mlynářova, nikoli však bez staré chůvy. Mladá paní nemohla se bez ní obejít.

Minulo několik měsíců, co se Marjánka do kraje odstěhovala, tu se roznemohl rychtář náhle a povážlivě. Musel ulehnouti. Rychtářka mu

zaháněla kašel a bolesti u srdce všemožně domácími prostředky, ale nechťely mu tenkrátě jaksi sloužit. Poslala tedy pro lékaře do města.

Lékař přijel a zarazil se patrně, když k nemocnému přistoupil. Vypytał se ho na všechny podrobnosti nemoce jeho a rychtářka pozorovala, jak se obličej jeho při každé odpovědi více zatemňuje. Srdce se jí křečovitě stáhlo, co živa neměla takového pocitu, vše posud se jí dařilo, nepoznala lítosti, zármutku, úzkosti, a najednou jako by se jí u nohou odevírala propast. Přemluvila se však, že se strachuje nadarmo, když lékař mužovi něco předepsal slibuje mu dobrý účinek. Provázela ho však přec ke kočáru, aby mu pověděla, že nechce šetřit peněz, jen bude-li muž její zas brzo chodit. Místo odpovědi tázal se jí však lékař, má-li manžel všechny záležitosti svoje spořádaný.

Rychtářka pochopila, co tato otázka znamená, i klesla leknutím na zem, jako by jí byl náhle zasáhl posel boží. Služky ji jen pracně vzkřísily. Ale sotva se vzpamatovala, již se jim také držet nedala. Uklouzla jim, než se toho nadály, a co měla muže znenáhla na to připravit, aby se smířil s bohem i s lidmi, vrazila k němu vášnivě do světnice a hlasitě bědujíc padla před ložem jeho na kolena. Tam zůstala klečet ve dne v noci, až rychtář třetí den oči navždy zvrátil. Umírající musel těšit ji a jí v poslední hodině domlouvati, aby se nerouhala bolestí tak bezměrnou bohu samému, který vše nejlépe řídí.

Na první zprávu, že je s rychtářem zle, přijel mlynář nazpět do hor. Neobmeškal se ani čtvrt hodiny na statku, přesvědčiv se na svoje oči o povážlivém stavu tchánově. Odebral se okamžitě do města k advokátovi. Dal si zhotoviti zápis na statek a položiti do něho, co si přál. Vrátil se s ním ještě tentýž den k umírajícímu a četl mu ho nahlas u přítomnosti dvou svědků, načež si ho dal od něho i od nich řádně podepsati. Tázal se i rychtářky, je-li se vším spokojena, co dal do zápisu postavit, odpovídala jen srdcezyřvajícími výkřiky. Kdo chtěl, mohl je považovat za svolení. Mlynář chtěl, svědci chtějíce si bohatého muže již napřed nakloniti, chtěli také. Nenamítali aspoň ničehož, když mlynář ohlásil, že odevzdá podepsaný zápis opět advokátovi, aby jej dal po smrti rychtářově vtělit do knih.

Sotva byl rychtář v zemi, nastoupil zeť místo jeho na statku. Mlýn svůj v kraji odevzdal až na další spolehlivému stárkovi. Hned v prvních dnech však již dokázal, že měli pravdu, kdož nechválili ani jeho srdce, ani jeho skutky. Počal panování svoje tím, že uzmul čeládce značně na mzdu, žebrákům dal ohlásit, že se bude u něho jen dávat na Velký pátek. Vedle toho se chystal, že porazí velký kus lesa, aby těmi penězi zapravil platy z dědictví. Nechtěl sáhnout do vlastní kapsy neb na peníze z pozůstalosti, chtěl mít z hospodářství hned užitek hotový.

Nikdo se nevzpouzel tomuto jednání. Žena jeho byla nerozumné děcko a tchyně chodila po domě jako smyslů zbavena. Neočekávaná rána osudu ji nadobro ohromila. Nedotýkala se jídel, které jí služky s pláčem na stůl výměnkářský v koutě naproti kamnům stavěly, a žila jen od několika kapek mléka Antošem přemoc do ní vnucených.

Antoš byl uvnitř tak zoufalý jako rychtářka a snad by si byl tak krutě počínal jako ona, kdyby se naň nebyly hrnuly ještě starosti jiné. Byl novému hospodáři jako dým v očích. Vždy škaredě hledival, že se tchán s ním radí jako se synem a rychtářka že naň přívětivěji pohlíží než na něho samého. Bylo patrné, že se ho chtěl zbavit, nemohl však na hochovi nalézt chloupek, ač si dal dosti za touto příčinou práce. Co on vládl na statku, choval se Antoš jen jako čeledín, nemluvil do ničeho, dal si od něho vše poručit a pracoval za tři. Ale tím nezmiřnil zášť mlynářovu. Slyšel pod rukou, že mluvil nový hospodář již s vrchním, ubezpečuje ho, že si nedá nohu za krk, bude-li mu čeledín odveden. K tomu prý doložil, že by byl z něho švarný dragón.

Antoš nezamhouřil oka od smrti druhého otce svého lítostí nad jeho ztrátou i hořem nad zlomyslností člověka, před nímž nikdy vody nebyl zkalil. Přemýšlel dnem i nocí o tom, co si má teď počít, má-li zůstat a vyčkat, co se s ním bude dít, aneb raději včas uprchnout. Nemohl se matky tázat za radu, bál se jejího leknutí. Byla tak jista, že má v tomto ohledu každé nebezpečí za sebou. Pokaždé žehnala rychtářovi, že osud ten od něho otcovsky odvrátil, a teď ji měl Antoš tak náhle vyplašit z jejího míru? Kdyby byl mohl aspoň promluvit s rychtářkou, měla v těchto věcech značnou zkušenost.

Za živobytí rychtářova neminul týden, kde by se nebylo u něho jednalo o nějakém odvodu, znala všechny spády a vytáčky. Ale kdykoliv ji oslovil, vždy byl tupý pohled jedinou odpovědí její; viděl patrně, že mu nerozumí, ba že ho snad ani neslyší. Nesnáze jeho vzrůstaly každým dnem; jak slyšel v noci na dvoře nějaký šramot, jak viděl ve dne zdaleka několik mužů, jichž hned nepoznával, již se lekl, že to jdou z úřadu pro něho. Myslil, že to déle nevydrží, stálé napnutí duševní ubíralo mu síl a zdraví, myšlenky mu někdy tak podivně v hlavě vířily, že se toho až zhrozil — tu se vše jedním rázem obrátilo.